

УДК 378.147
DOI 10.32999/ksu2413-1865/2019-88-27

ПРОФЕСІЙНА СПРЯМОВАНІСТЬ ФАХІВЦІВ: ДЕФІНІЦІЇ ТА СТРУКТУРА В ПЕДАГОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Шерман Михайло Ісаакович,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри інформатики,
програмної інженерії та економічної кібернетики
Херсонський державний університет
orcid.org/0000-0001-5120-620X

У статті систематизовані сучасні уявлення щодо дефініції «професійна спрямованість фахівців», визначено складники та критерії рівнів її сформованості і адаптовано загальні концептуальні положення до практики професійної підготовки майбутніх судноводіїв. З цією метою проаналізовано відомості, представлені у фахових джерелах, присвячених професійній підготовці фахівців за різними напрямками, і узагальнено власний досвід формування професійної компетентності, інформаційної культури, іншомовної комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв, що дозволило адаптувати загальні теоретичні положення щодо використання інтегративного підходу до втілення принципу професійної спрямованості у систему професійної підготовки майбутніх судноводіїв. З'ясовано, що професійна спрямованість майбутніх судноводіїв є інтегральним особистісним утворенням, зумовленим усвідомленою мотивацією курсанта щодо вибору морської професії, що детермінується переважаючими чинниками потребнісно-мотиваційної сфери до здійснення функціональних обов'язків відповідно до статутних вимог, чинного вітчизняного та міжнародного законодавства, розумінням мети, проміжних цілей та завдань професійної діяльності судноводія, продуктивним та адекватним до ситуації застосуванням набутих у процесі професійної підготовки знань, навичок, вмінь. Структуру професійної спрямованості майбутнього судноводія утворюють мотиваційний, орієнтаційний, ціннісний, когнітивний компоненти. Розуміння професійної спрямованості майбутніх судноводіїв як ядра особистісно-мотиваційного компоненту їх професійної компетентності орієнтують нас на створення інтегрованих курсів з використанням тренажерів, симуляційних технологій на основі доповненої та віртуальної реальності як умов для квазіпрофесійної навчальної діяльності майбутніх судноводіїв.

Ключові слова: професійна спрямованість фахівців, структура, критерії сформованості, майбутні судноводії, професійна підготовка.

PROFESSIONAL DIRECTION OF THE SPECIALISTS: DEFINITIONS AND STRUCTURE IN SCIENTIFIC DISCOURSE

Sherman Mykhailo Isaakovych,
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of
Informatics, Software Engineering and Economic Cybernetics
Kherson State University
orcid.org/0000-0001-5120-620X

In the article modern concepts concerning the definition of “professional direction of specialists” are systematized, the components and criteria of its formation levels were determined, and general conceptual provisions were adapted to the practice of professional training of future navigators. To this end, the information analyzed in the professional sources devoted to the professional training of specialists in different areas and generalized their own experience in the formation of professional competence, information culture, foreign language communicative competence of future ship navigators, which allowed to adapt the general theoretical positions on the use of an integrative approach to the implementation of the principle of professional orientation to the training system of future ship navigators. It was found out that the professional orientation of future navigators is an integral personality education, caused by conscious motivation of the cadet about the choice of maritime profession, which is determined by the prevailing factors of the needs-motivational sphere to perform functional duties in accordance with the statutory requirements, the current national and international legislation, the understanding of the purpose, intermediate objectives and tasks of a professional marine navigator, productive and adequate to the situation of the use of acquired in the professional training knowledge, skills and abilities. The structure of the professional direction of the future navigator forms motivational, orientational, value-based, cognitive components. Understanding the professional orientation of future navigators as the core of the personality-motivational component of their professional competence guides us towards the creation of integrated courses using simulators, simulation technologies based on augmented and virtual reality as conditions for quasi-professional training of future ship navigators.

Key words: professional direction of specialists, structure, criteria of formation, future ship navigation, professional training.

Постановка проблеми. Глобалізаційні процеси у політичній та економічній сферах зумовили створення транснаціонального ринку праці, капіталу та надання різноманітних послуг. Як наслідок – міжнародний розподіл праці, традиційний донедавна, втрачає локалізацію у межах окремих країн, виникають нові науково-технічні, технологічні, логістичні, транспортні, фінансові утворення, центри освіти, професійної підготовки, в тому числі кадрів високої кваліфікації.

Під впливом нових чинників трансформується ринок праці, кваліфікаційні вимоги, рівні професійної компетентності випускників професійних коледжів та закладів вищої освіти. Вітчизняна освітня система під тиском міжнародної спільноти роботодавців все більшою мірою орієнтуються не на національні освітні стандарти, а на міжнародні вимоги щодо рівнів професійної компетентності та готовності випускників до здійснення певних видів професійної діяльності відповідно до запропонованих роботодавцем функціональних обов'язків.

У цьому зв'язку українська система професійної підготовки повинна не тільки не втратити наявні позиції у підготовці кваліфікованих фахівців як для вітчизняного, так і для глобального ринків праці, але й успішно інтегруватися у міжнародні структури професійної підготовки, запропонувавши потенційним студентам привабливу та конкурентноздатну модель сучасної професійної освіти.

Питання удосконалення якості професійної підготовки, створення сучасних освітніх середовищ, виявлення умов, засобів, розробка методів та інноваційних педагогічних технологій підвищення якості освіти займають чільне місце у психолого-педагогічних дослідженнях вітчизняних та зарубіжних вчених. Аналіз низки досліджень у галузі теорії та методики професійної освіти, зокрема, присвячених формуванню різнотипних особистісних утворень – різних видів професійної компетентності або культури, готовності до певних видів діяльності, професіоналізму тощо, свідчить про те, що у структурі наведених вище особистісних утворень присутній особистісно-мотиваційний, або аналогічний за призначенням, хоча і відмінний за назвою, компонент, успішне формування якого є вирішальним для забезпечення формування окремих компонентів та утворення в цілому.

Проте точки зору щодо вирішення завдань формування стійкої позитивної мотивації майбутніх фахівців щодо опанування обраним фахом є істотно різними. На нашу думку, одним з шляхів формування

стійкої позитивної мотивації є професійна спрямованість професійної підготовки майбутніх фахівців на рівні змісту та способів діяльності у процесі опанування фахом. Отже, дослідження дефініцій, структури, умов реалізації професійної спрямованості професійної підготовки в сучасних умовах є доречними, своєчасними та актуальними.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Різними аспектами феномену професійної спрямованості фахівців протягом достатньо тривалого часу цікавилася низка провідних фахівців у галузі педагогіки та психології. Насамперед предметом дослідження були зміст і структура професійної спрямованості (Л. Божович, Н. Кузьміна, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн, А. Сейтешев, В. Семиченко та інші). Паралельно досліджувалися послідовність формування та рівні сформованості професійної компетентності фахівців (Л. Ахмедзянова, Т. Дубовицька, В. Слассьонін та ін.), що зумовило необхідність визначення критеріїв і показників рівнів сформованості професійної спрямованості та напрацювання відповідних діагностувальних методик (Є. Ільїн, Н. Кузьміна, А. Реан, П. Шавір та інші).

Особливу увагу ми звернули на дослідження, орієнтовані на формування професійної спрямованості особистості у процесі професійної підготовки саме у вищій школі (О. Борисова, Я. Васильєв, В. Кальней, А. Кир'якова, О. Лешер, А. Троцко, Л. Шевченко, Н. Яковлева та інші) та умови формування професійної спрямованості особистості студентів (Е. Зеєр, Н. Кузьміна, О. Маслюк, В. Слассьонін, П. Шавір та інші).

Таким чином, аналіз доступних нам фахових джерел, дотичних до тематики нашої роботи, дозволив виявити наступні особливості процесу дослідження професійної спрямованості фахівця:

- сутність професійної спрямованості як педагогічного феномену та принципу професійної підготовки може розглядатися у суб'єктному та об'єктному аспектах;

- суб'єктний аспект зорієнтований на формування особистісних якостей фахівця, що потенційно можуть спрямувати його до успішної професійної діяльності за обраним фахом;

- об'єктний аспект охоплює зміст професійної підготовки майбутніх фахівців за певним напрямом, при цьому професійна спрямованість фактично розглядається як система міжпредметних зв'язків на засадах інтегративного підходу;

- дуалістичною метою визначення компонентів структури професійної спрямованості є, по-перше, діагностування поточного стану сформованості її рівнів, а по-друге,

визначення педагогічних умов, розробка та впровадження моделей її ефективного формування;

- нами виявлено певну кількість дефініцій «професійна спрямованість», що мають спільні, подібні та відмінні одне від одного тлумачення;

- структура професійної спрямованості фахівців визначається у працях різних фахівців з істотними відмінностями, наведені обґрунтування не завжди є достатньо вичерпними;

- наведені критерії сформованості професійної спрямованості майбутніх фахівців в умовах закладів вищої освіти, на нашу думку, доцільно конкретизувати з урахуванням профілю професійної підготовки, умов її здійснення та проходження практики, професіограми випускника, вимог роботодавців.

Мета статті. З метою коректного розгляду феномену професійної спрямованості майбутніх фахівців як чинника підвищення якості їх професійної підготовки у процесі дослідження доцільно зосередитися на вирішенні наступних завдань:

- уточнити дефініцію «професійна спрямованість фахівця»;

- окреслити структуру професійної спрямованості фахівця та схарактеризувати її складники;

- сформулювати дефініцію «професійна спрямованість майбутніх судноводіїв», уточнити її структуру;

- визначити умови реалізації принципу професійної спрямованості майбутніх фахівців у системі професійної підготовки у сучасному морському закладі вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. З метою уточнення та систематизації наявних уявлень щодо означення, структури та критеріїв сформованості професійної спрямованості фахівців нами опрацьований певний інформаційний масив, до складу якого входили наукові праці психолого-педагогічного спрямування, в яких були висвітлені домінуючі точки зору на проблему, що досліджується. Результати опрацювання наукових джерел та педагогічних електронних ресурсів представлені у табл. 1.

Таким чином, представлені точки зору науковців щодо проблеми, що розглядається (табл. 1), дозволили виявити як подібність, так і розбіжність у розумінні феномену професійної спрямованості фахівців.

У подальших наших дослідженнях під професійною спрямованістю фахівців будемо розуміти відносно стійкий складник загальної спрямованості особи, що зумовлена системою професійних потреб,

домінуючих мотивів, ціннісних орієнтацій та реалізується у меті професійної діяльності та активності щодо її досягнення майбутніми фахівцями.

Структуру цього особистісного утворення складають мотиваційний, орієнтаційний, ціннісний, когнітивний складники, за безумовного домінування саме мотиваційного компоненту як визначального для потребнісно-мотиваційної сфери майбутнього фахівця. Критеріями сформованості професійної спрямованості фахівця у більшості публікацій визначаються знання про професію та усвідомлення її важливості для особи та суспільства, інтерес до фаху, позитивне ставлення до професії, задоволеність нею, наявність професійних умінь та навичок, досвіду успішної професійної діяльності в обраній або спорідненій сфері.

Зазначимо, що проблема реалізації принципу професійної спрямованості для певного напрямку професійної підготовки вимагає інтерполяції загальнотеоретичних уявлень відповідно до предметного поля майбутньої професійної діяльності фахівців або її окремих видів (Yurzhenko, Sherman, Porova, 2018; Варварецька, 2014; Шерман, Безбах, 2016; Шерман, Безбах: 2014; Шерман, Безбах, 2014).

Висновки. У процесі аналізу дефініції «професійна спрямованість фахівців», визначенні її структури та критеріїв сформованості на прикладі професійної підготовки майбутніх судноводіїв у морському вітчизняному ЗВО з'ясовано наступне:

- професійна спрямованість майбутнього судноводія є інтегральним особистісним утворенням, зумовленим усвідомленою мотивацією курсанта щодо вибору морської професії, що детермінується переважаючими покликаннями, світоглядом, інтересом, позитивним ставленням до здійснення функціональних обов'язків відповідно до статутних вимог, чинного вітчизняного та міжнародного законодавства, розумінням мети, проміжних цілей та завдань професійної діяльності судноводія, продуктивним та адекватним до ситуації застосуванням набутих у процесі професійної підготовки знань, навичок, вмінь (Варварецька, 2013; Варварецька, 2014; Івашкова, 2015).

- структуру професійної спрямованості майбутнього судноводія утворюють мотиваційний, орієнтаційний, ціннісний, когнітивний компоненти;

- забезпечення успішного формування професійної спрямованості майбутніх судноводіїв у процесі формування їхньої професійної культури можливе за умов інтеграції змісту інформаційно-технологічних

Таблиця 1

Висвітлення означення та структури професійної спрямованості фахівців у психолого-педагогічних джерелах

Автор	Означення	Структура	Критерії сформованості	Примітка
Ю.А. Полещук [19]	«відносно стійке особистісне утворення, що входить в структуру загальної спрямованості і виражає собою систему професійних потреб і домінуючих мотивів, ціннісних орієнтацій і реалізується в професійній меті, установках і активності майбутніх фахівців» [19].	– система відносин особи до професійної діяльності; – система переважної мотивації до конкретної діяльності; – система регуляції поведінки особи, що визначається її професійними потребами, інтересами і цінностями [8; 19].	– характер мотивів навчально-професійної та виробничої діяльності майбутніх фахівців; – домінуючі потреби у професійній діяльності; – зміст ціннісних орієнтацій і професійних цінностей; – сформованість професійних уявлень, активність майбутніх фахівців у процесі особистісного і професійного саморозвитку [19].	
Е.Ф. Зеер [9]	«інтегральна (системна) якість особи, визначальне відношення до професії, потреба в професійній діяльності і готовність до неї». [15, с. 68].	Мотиваційний, професійний, соціальний компоненти професійної спрямованості.	сукупність потреб суб'єкта як широке коло актуальних бажань різноманітної природи, прагнення професійної і перш за все соціальної реалізації	«Системоутворюючим чинником професійної спрямованості є потребностно-мотиваційна сфера, що становить її професійну позицію» [3].
Е.А. Климов [13; 14]	«система, що визначає мотивацію поведінки особи в професійній сфері, служить своєрідним «каркасом» відповідної діяльності» [13; 14].	Наявність власної для кожної професії системи цінностей [13].	Ціннісні орієнтації, детермінація професійної поведінки, визначення змісту і спрямованості професійної діяльності	
Група авторів, наукові погляди яких частково співпадають	Професійна спрямованість особи – це найважливіша умова професійного самовизначення, критерій оволодіння професією і закріплення в ній, провідний чинник підвищення ефективності професійної підготовки, основа професійної адаптації.	Е.М. Іванова, В.М. Парамзін, К.К. Платонов (інтереси, схильності, прагнення / наміри, мотиви і ціннісні орієнтації) [10; 16; 18; 17]. О.В. Гринько (ціннісно-мотиваційна сфера, самоактуалізація і усвідомлене ставлення до себе як до майбутнього суб'єкта професійної діяльності) [7]. Н.С. Пряжников[21] (орієнтування в соціально-економічній ситуації і прогнозування престижності обраної праці, визначення мети професійної діяльності та етапів її досягнення, уявлення про можливі проблеми досягнення професійної мети, наявність резервних варіантів вибору на випадок невдачі по основному варіанту самовизначення).	В явному виді не виокремлені	

Закінчення таблиці 1

Автор	Означення	Структура	Критерії сформованості	Примітка
Б. Ананьєв [2], Л. Божович [4], В. Сластьонін [23], С. Яремчук [30]	В явному виді не наведено	когнітивний; емоційний; діяльнісний [2; 4; 23; 30].	– знання про професію, усвідомлення важливості професії тощо; – пізнавальний інтерес, інтерес до фаху, позитивне ставлення до професії; задоволеність нею, певні переживання, пов'язані з професійною діяльністю, тощо; – уміння, певні дії та операції тощо.	«навколо мотиваційного компонента формуються основні властивості і якості майбутнього фахівця» [11; 24; 25].
Є. Ільїн, [11] Г. Тимошко [24], Л. Шевченко [25]	В явному виді не наведено	мотиваційний, когнітивний, емоційний, діяльнісний		
В. Семиченко [7].	В явному виді не наведено	особистісний, рефлексивний, процесуальний	потреби, бажання, інтереси, ідеали, переконання, світогляд, ціннісні орієнтації людини тощо самооцінка, самопізнання, усвідомлене ставлення до труднощів.	

дисциплін та професійно-орієнтованих курсів, розробки складників навчально-методичного супроводу інформаційно-технологічних дисциплін з урахуванням принципу професійної спрямованості, забезпечення особистісного ставлення майбутніх судноводіїв до процесу професійної підготовки, її проміжних та підсумкових результатів;

– навчання курсантів з інформаційно-технологічних та фахових дисциплін повинно здійснюватися в умовах максимального наближення до реальних умов професійної інформаційної та управлінської діяльності судноводія (Yurzhenko, Sherman, Popova, 2018; Івашкова, 2015).

Здійснений нами дефінітивний аналіз, визначення структури та критеріїв сформованості професійної спрямованості майбутніх судноводіїв як ядра особистісно-мотиваційного компоненту їх професійної компетентності орієнтує нас на виявлення педагогічних умов, їх реалізацію у виді структурно-функціональної моделі формування професійної компетентності майбутніх судноводіїв, зокрема, шляхом створення інформаційно-педагогічного середовища, складниками якого є інтегровані курси з використанням тренажерів, симуляційних технологій на основі доповненої та віртуальної реальності для розробки системи квазіпрофесійної навчальної діяльності як форми реалізації принципу професійної спрямованості у професійній підготовці майбутніх судноводіїв.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Yurzhenko Alona, Sherman Mikhail, Popova Halina. *Interactive course "Maritime English" in the professional training of future mariners*, Development trends in pedagogical and psychological sciences: the experience of countries of Eastern Europe and prospects of Ukraine: monograph / edited by authors. 2nd ed. Riga, Latvia : "Baltija Publishing", 2018. P. 603–621.
2. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. Санкт-Петербург : Питер, 2002. 240 с.
3. Афонькина Ю.А. Генезис профессиональной направленности : автореферат дис. ... д-ра психолог. наук. Санкт-Петербург, 2003. 33 с.
4. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. Москва : Педагогика, 1986. С. 139.
5. Варварецька Г.А. Педагогічні умови формування професійної спрямованості майбутніх фахівців морського та річкового транспорту у процесі математичної підготовки. *Наука і освіта*. 2013. № 6. С. 78–82.
6. Варварецька Г.А. Результати педагогічного експерименту з формування професійної спрямованості майбутніх фахівців морського та річкового транспорту. *Наука і освіта*. 2014. № 1. С. 83–86.

7. Гринько О.В. Развитие субъекта профессионального самоопределения в процессе обучения в школе и в вузе : автореф. дис. ... канд. псих. Наук : 19.00.07. Пятигорск, 2006. 20 с.

8. Жук О.Л. Компетентностный подход в высшем профессиональном образовании. *Адукацыя і выхаванне*. 2004. № 12. С. 47.

9. Зеер Э.Ф. Психология профессионального развития : учеб. пособ. для студентов высших учебных заведений. Москва : Издательский центр «Академия», 2007. 240 с.

10. Иванова, Е.М. Психология изучения человека в трудовой деятельности. Москва : ЧеРо, 1992. 94 с.

11. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы. Санкт-Петербург : Питер, 2003. 512 с.

12. Івашкова Т.О. Професійна спрямованість навчального процесу як умова формування у майбутніх офіцерів-прикордонників умінь і прийомів самоосвітньої діяльності. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2015. Вип. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2015_2_11

13. Климов Е.А. Психология профессионала. Воронеж : Изд-во НПО «МОДЭК», 1996. 400 с.

14. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения. Ростов-на Дону : Феникс, 1996. 512 с.

15. Леонтьев А.Н. Деятельность, сознание, личность / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер. *Психология личности. Тексты*. Москва : МГУ, 1982. С. 209.

16. Парамзин В.П. Профессиональная направленность личности и ее формирование в школьные годы. Новосибирск : НГПИ, 1987. 153 с.

17. Платонов К.К., Голубеев Г.Г. Психология. учеб. пособие. Москва : «Высшая школа», 1977. 247 с.

18. Платонов К.К. Психология человека. Санкт-Петербург : Питер, 2000. 140 с.

19. Полещук Ю.А. Профессиональная направленность личности: теория и практика : пособие. Минск : БГПУ, 2006. 92 с.

20. Пряжников Н.С. Психология труда и человеческого достоинства. Москва : Academia. 2001. 478 с

21. Пряжников Н.С. Психология труда и человеческого достоинства : учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений. Москва : Издательский центр «Академия», 2001. 480 с.

22. Семиченко В.А. Проблемы мотивации поведения и деятельности человека. Модульный курс психологии. Модуль «Направленность» (Лекции, практические занятия, задания для самостоятельной работы). Киев : Миллениум, 2004. 521 с.

23. Слостенин В.А., Л.С. Подымова. Педагогика: инновационная деятельность. Москва : Магистр, 1997. 224 с.

24. Тимошко Г.В. Дослідження професійної спрямованості студентів магістрантами. *Вісник Донбаської національної академії будівництва і архітектури*. 2011. Вип. 2 (88). С. 3–6.

25. Шевченко Л.М. Професійна спрямованість: методологічний аспект. Науковий вісник. Київ, 2005. Вип. 88. С. 204–215.

26. Шерман М.І., Безбах О.М. Аналіз базових дефініцій дослідження інформаційної культури майбутніх судноводіїв. *Інформаційні технології в освіті*. 2016. № 26. С. 48–73.

27. Шерман М.І., Безбах О.М. Інформаційна культура майбутніх інженерів-судноводіїв як психолого-педагогічний феномен. *Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології*. Вип. 1 (10). Херсон, 2014. С. 190–193

28. Шерман М.І., Безбах О.М. Професійна ідентичність як чинник формування інформаційної культури майбутніх судноводіїв. *Науковий журнал «Молодий вчений»*: №12 (15) грудень, 2014. Частина II. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2014. С. 199–203.

29. Щербакова Д.К. Розвиток професійної спрямованості студентів вищих навчальних закладів. URL: http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp11/1/Sherbakova.pdf (дата звернення: 25.02.2019).

30. Яремчук С.В. Формування професійно-психологічної спрямованості особистості майбутнього вчителя : дис. канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 1999. 216 с.

REFERENCES

1. Sherman M., Popova H., & Yurzhenko A. (2018). *Interactive course "Maritime English" in the professional training of future mariners*. Development Trends in Pedagogical and Psychological Sciences: the Experience of Countries of Eastern Europe and Prospects of Ukraine: Monograph, 2nd ed., Riga, Latvia : "Baltija Publishing", P. 603–621. [in English].

2. Anan'yev, B. (2002). *Chelovek kak predmet poznaniya [Man as a subject of knowledge]*. St. Petersburg: Piter, 240 p. [in Russian].

3. Afon'kina, Y. (2003). *Genezis professional'noy napravlenosti [Genesis of a professional orientation] : Extended abstract of candidate's thesis*. St. Petersburg, 33 p. [in Russian].

4. Bozhovich, L. (1986). *Lichnost' i yeye formirovaniye v detskom vozraste [Personality and his formation in childhood]*. Moscow : Pedagogy, P. 139. [in Russian].

5. Varvarets'ka, H. (2013). *Pedahohichni umovy formuvannya profesijnoyi spryamovanosti maybutnikh fakhivtsiv mors'koho ta richkovoho transportu u protsesi matematychnoyi pidhotovky [Pedagogical conditions of formation of professional orientation of future specialists of sea and river transport in the process of mathematical training]*. *Nauka i Osvita – Science and Education*, (6), P. 78–82. [in Ukrainian]

6. Varvarets'ka, H. (2014). *Rezul'taty pedahohichnoho eksperymentu z formuvannya profesijnoyi spryamovanosti maybutnikh fakhivtsiv mors'koho ta richkovoho transportu [The results of a pedagogical experiment on the formation of professional orientation of future specialists of sea and river transport]*. *Nauka i Osvita – Science and Education*, (1), P. 83–86. [in Ukrainian]

7. Hryn'ko, O. (2006). *Razvitiye sub'yekta professional'nogo samoopredeleniya v protsesse obucheniya v shkole i v vuze [The development of the subject of professional self-determination in the learning process at school and university] : Extended of Doctor's thesis*. Pyatigorsk, 20 p. [in Russian]

8. Zhuk, O. (2004) *Kompetentnostnyy podkhod v vysshem professional'nom obrazovanii [Competency-based approach in higher education]*. *Adukacya i vychavannie – Education and training*, (12), P. 47. [in Russian].

9. Zeer, E. (2007) *Psikhologiya professional'nogo razvitiya: uchebnoye posobiye dlya studentov vysshikh*

- uchebnykh zavedeniy [Psychology of professional development: a textbook for students of higher educational institutions]. Moscow : Izdatel'skiy tsentr "Akademiya", 240 p. [in Russian]*
10. Ivanova, Ye. (1992) *Psikhologiya izucheniya cheloveka v trudovoy deyatel'nosti [Psychology of the study of man in labor]. Moscow : CheRo. 94 p. [in Russian].*
11. Il'in, Ye. (2003) *Motivatsiya i motivy [Motivation and motives]. St. Petersburg : Piter. 512 p. [in Russian].*
12. Ivashkova, T. (2015). Profesiyna spryamovanist' navchal'noho protsesu yak umova formuvannya u maybutnikh ofitseriv-prykordonnnykiv umin'i pryomiv samoosvitn'oyi diyal'nosti [Professional orientation of the educational process as a condition of formation of skills and techniques of self-educational activity in future officers-border guards]. *Visnyk Natsional'noyi Akademiyi Derzhavnoyi Prykordonnoyi Sluzhby Ukrainy – Works of the National Academy of State Border Guard Service of Ukraine*, 2. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnads_2015_2_11.
13. Klimov, Ye. (1996) *Psikhologiya professional [The psychology of a professional]. Voronezh : Izdatel'stvo NPO "MODEK". 400 p. [in Russian]*
14. Klimov, Ye. (1996) *Psikhologiya professional'nogo samoopredeleniya [Psychology of professional self-determination]. Rostov on Don : Phoenix. 512 p. [in Russian].*
15. Leont'yev, A. (1982) *Deyatel'nost', soznaniye, lichnost' [Activity, consciousness, personality]. Psikhologiya lichnosti. Teksty – Psychology of personality. Texts. Moscow : MHU. P. 209 [in Russian].*
16. Paramzin, V. (1987) *Professional'naya napravlenost' lichnosti i yeye formirovaniye v shkol'nyye gody [Professional orientation of the personality and his formation in school years]. Novosibirsk, NGPI. 153 p. [in Russian].*
17. Platonov, K., Golubeev G. (1977) *Psikhologiya. ucheb. posobiye [Psychology. textbook]. Moscow : Vysshaya shkola – Higher School, 247 p. [in Russian].*
18. Platonov, K. (2000) *Psikhologiya cheloveka [Human psychology]. St. Petersburg : Piter. 140 p. [in Russian].*
19. Poleshchuk, Yu. (2006) *Professional'naya napravlenost' lichnosti: teoriya i praktika: posobiye [Professional orientation of the personality: theory and practice: manual]. Minsk : BGPU. 92 p. [in Russian].*
20. Pryazhnikov, N. (2001) *Psikhologiya truda i chelovecheskogo dostoinstva [The psychology of work and human dignity]. Moscow : Academia. 478 p. [in Russian].*
21. Pryazhnikov, N. (2001) *Psikhologiya truda i chelovecheskogo dostoinstva: uchebnoye posobiye dlya stud. vyssh. ucheb. zavedeniy [The psychology of work and human dignity: a textbook for students of higher educational institutions]. Moscow : Izdatel'skiy tsentr "Akademiya". 480 p. [in Russian].*
22. Semichenko, V. *Problemy motivatsii povedeniya i deyatel'nosti cheloveka. Modul'nyy kurs psikhologii. Modul' "Napravlenost'" (Leksii, prakticheskiye zanyatiya, zadaniya dlya samostoyatel'noy raboty) [Problems of motivation of behavior and human activities. Modular Psychology Course. Module "Orientation" (Lectures, practical exercises, assignments for individual work)]. Kyiv : Millenium. 521 p. [in Russian].*
23. Slastenin, V., Podymova, L. (1997) *Pedagogika: innovatsionnaya deyatel'nost' [Pedagogy: innovative activity]. Moscow : Magistr. 224 p. [in Russian].*
24. Tymoshko, H. (2011) *Doslidzhennya profesiynoyi spryamovanosti studentiv mahistrantamy [Research on the professional orientation of undergraduate students]. Visnyk Donbas'koyi natsional'noyi akademiyi budivnytstva i arkhitektury – Bulletin of the Donbas National Academy of Civil Engineering and Architectur. Vol. 2 (88). P. 3–6. [in Ukrainian].*
25. Shevchenko, L. (2005) *Profesiyna spryamovanist': metodolohichnyy aspekt [Professional orientation: methodological aspect]. Naukovyy visnyk – Scientific Bulletin. (88). Kyiv. P. 204–215 [in Ukrainian].*
26. Sherman, M., Bezbakh, O. (2016) *Analiz bazovykh definitiy doslidzhennya informatsiyanoi kul'tury maybutnikh sudnovodiyiv [Analysis of basic definitions of the study of information culture of future navigators]. Informatsiyi tekhnolohiyi v osviti – Information technologies in education, 26. P. 48–73 [in Ukrainian].*
27. Sherman, M., Bezbakh, O. (2014) *Informatsiyana kul'tura maybutnikh inzheneriv-sudnovodiyiv yak psykholoho-pedahohichnyy fenomen [Information culture of future engineers-navigators as a psychological-pedagogical phenomenon]. Aktual'ni problemy derzhavnoho upravlinnya, pedahohiky ta psykholohiyi – Actual problems of public administration, pedagogy and psychology, Issue 1 (10). Kherson. P. 190–193 [in Ukrainian].*
28. Sherman, M., Bezbakh, O. (2014) *Profesiyna identychnist' yak chynnyk formuvannya informatsiyanoi kul'tury maybutnikh sudnovodiyiv [Professional Identity as a Factor in Forming the Information Culture of Future Navigators]. Naukovyy zhurnal "Molodyy vchenyy" – Scientific Journal "Young Scientist". 12 (15). Part II. Kherson : Vydavnychyy dim "Hel'vetyka". P. 199–203 [in Ukrainian].*
29. Shcherbakova, D. *Rozvytok profesiynoyi spryamovanosti studentiv vyshchyykh navchal'nykh zakladiv [Development of professional orientation of students of higher educational establishments]. Retrieved from https://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp11/1/Sherbakova.pdf.*
30. Yaremchuk, S. (1999) *Formuvannya profesiyno-psykholohichnoyi spryamovanosti osobystosti maybutn'oho vchytelya [Formation of the professional-psychological orientation of the future teacher's personality] : Extended abstract if candidate's thesis. Kyiv. 216 p. [in Ukrainian].*